

Virve Repo¹

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Institutionaalista tilaa tuottamassa

Logomo taiteilijoiden ja luovien alojen tilana

Producing institutional space. Logomo as a space of artists and creative industries

Logomo was built in Turku for the various purposes of the Cultural Capital Year in 2011. After this the building has been developed into a versatile center that includes a music hall, a theater, a restaurant, an office for creative industries and studios for artists. The building itself represents a strategy in which old industrial buildings are converted for cultural purposes. In this article, I examine how space is produced in the studios of artists and in the office area of creative industries. I use the idea of relational space to examine interactions taking place in different spaces. Additionally, by using the concept of institutional space, it is possible to study the practices and regulations that affect the use of those spaces. The article illustrates how people are re-making institutional space and what kind of practices and interrelationships between different actors are producing spaces.

Keywords: Institutional space, relational space, artist, creative industry

Johdanto

Turun ratapihalla sijaitsevaan vanhaan VR:n konepajaan rakennettu Logomo esiteltiin suurelle yleisölle Turun ollessa Euroopan kulttuuripääkaupunki vuonna 2011. Turun kaupungin ja Hartela Oy:n yhteisomistuksessa oleva Logomo toimi kulttuuripääkaupunkivuoden aikana erityisesti suurten näyttelyiden ja esitysten päänäyttämönä (Andersson 2012: 84–85). Tämän jälkeen Logomo on ollut käytössä muun muassa konserttitilana. Suurelle yleisölle Logomo on tullut tunnetuksi tv-tuotantojen, kuten *Voice of Finlandin* kautta. Logomon strategiset painopisteet ovat luovan talouden yhteisö, tapahtumatuotanto, kulttuurielämykset sekä aktiivinen viestintä (Logomo 2010). Strategia on nähtävissä myös erilaisten tilojen kautta. Tällä hetkellä Logomosta löytyy konsertti- ja konferenssiti-

lojen lisäksi Turun Kaupunginteatterin väistötilat, luovien alojen toimistokeskukset Byrå ja Konttori, ravintola Kitchen, sekä taiteilijoiden työtiloja.

Rakennuksena Logomo edustaa yleistä kaupunki uudistuksen strategiaa, jossa vanhoista teollisuusrakennuksista muokataan tiloja kulttuurin käyttöön. Vastaavia esimerkkejä löytyy Suomesta esimerkiksi Lapualta, Tampereelta, Turusta, Hämeenlinnasta ja Jyväskylältä (Sirkkilä 2012). Suomalaisessa tutkimuksessa näistä tiloista on tehty tutkimusta ja raportointia kaupunkikehityksen (Oinaala 2011; Eneberg 2012), kaupunkitilan (Lappi 2007) sekä luovien alojen ja kulttuuriyrittäjyyden näkökulmista (Suutari 2007).

Artikkelissa tarkastelen, miten Logomossa toimivat ihmiset uudelleentuottavat tilaa. Millaisilla käytännöillä ja vuorovaikutussuhteilla on merkitystä tilan tuottamisen kannalta? Miten erilaiset

1. Turun yliopisto, vtrepo@utu.fi

institutionaaliset elementit vaikuttavat tilan tuottamiseen? Institutionaaliset elementit näyttävät tilassa joko suorina ohjeistuksina, kuten lakeina ja määräyksinä, tai implisiittisesti tilan käyttöä taustalla ohjailevana toimintana, kuten käytäntöinä ja (sanattomina) sopimuksina. Tilan näen tässä artikkelissa pääosin institutionaalisenä, jolloin tila näytetään muun muassa erilaisten käytäntöjen ja valtuutettujen kyllästäjänä. Näen institutionaalisen tilan myös relationaalisenä, jolloin tila uudelleen muokkautuu jatkuvissa prosesseissa ja erilaisissa vuorovaikutussuhteissa.

Tutkimusta varten tein 24 puolistrukturoitua teemahaastattelua vuosien 2013–2014 aikana. Haastatteluiden teemat koskivat Turku 2011 -kulttuuripääkaupunkivuoden pitkäaikaisia vaikutuksia. Haastateltaviksi pyrin valitsemaan monipuolisesti lähinnä turkulaisia poliitikkoja, päättäjiä, kulttuuri- ja taidealan toimijoita sekä kulttuuripääkaupunkihankkeissa vaikuttaneita henkilöitä. Kiinnostus haastatteluihin osallistumiselle oli suurinta kulttuuri- ja taidepuolen toimijoilla (15) ja vähäisintä päättäjien sekä poliitikkojen keskuudessa (3). Haastateltaviin viitataan tässä tekstissä ammattiin tai työtehtävään liittyvin määrain (esimerkiksi Taiteilija, Toiminnanjohtaja).

Haastattelujen analyysissä käytin temaattista sisällönanalyysia, jonka avulla tarkastelin Logomoon liittyviä mielikuvia. Omissa haastatteluissani ei ollut spesifisti Logomoa koskevaa kysymystä, vaan Logomo tuli esille spontaanisti muiden kysymysten yhteydessä, esimerkiksi kysyttäessä, miten kulttuuripääkaupunkivuosi näkyy edelleen Turussa. Käytin tutkimuksessa lisäksi muutamaa Turun yliopiston maantieteentieteiden laitoksella vuosina 2011–2012 tehtyä, Logomon työntekijöille kohdennettua haastattelua täydentämään mielikuvaa Logomon alkuajoista. Täydentävänä aineistona olen käyttänyt myös Logomon tiloissa työskentelevien taiteilijoiden kanssa käytyjä keskusteluja ja taiteilijoille suunnattuja sähköpostikyselyjä. Taiteilijatiloihin havainnoin 2014 järjestetyn Kulkulupa-tapahtuman yhteydessä. Lisäksi havainnoin syksyllä 2014 Byrån sisällä olevaa, Konepajaksi kutsuttua avotoimistoa työskentelemällä tilassa viiden päivän ajan ja pitämällä ajasta tutkimuspäiväkirjaa.

Tarkastelen tässä artikkelissa kahta Logomossa sijaitsevaa tilaa: taiteilijoiden työhuoneita sekä luovan talouden toimistotilojen Byrån aluetta. Tällä hetkellä Logomossa on kahdeksan taiteilijoille tarkoitettua työhuonetta. Logomon kehittäjät painottavat Logomon roolia luovien alojen monipuolisena keskuksena (Andersson 2012: 85). Toisena tarkastelukohteena onkin Logomon vuonna 2013

valmistunut luovien alojen toimisto-osa Byrå, jossa toimii tällä hetkellä noin 60 eri luovien alojen yritystä (Logomo 2014a). Aloitan artikkelin taustoitamalla tutkimuksen kohteena olevia tiloja ja avaamalla relationaalisen ja institutionaalisen tilan käsitteitä. Sen jälkeen pohdin ovien merkitystä tilojen tuottamisen kannalta ja jatkan tarkastelemaan ensin taiteilijatiloihin ja sitten luovien alojen toimistotiloja.

Lähtökohtia Logomon tilojen kehittämiseen

Logomon lähtökohtana pidetään muun muassa keskustelua taiteilijatilojen vähydestä Turussa (Logomon työntekijä 1). Taiteilijoiden työhuoneista on keskusteltu Turussa välillä kiivaastikin (ks. esim. Kankkunen 2011). Turun kulttuuripääkaupunkihankkeen vastavoimaksi perustettu alakulttuuripääkaupunkihankkeen Suvi Auvinen kuvailee taiteilijoiden työtilatilannetta seuraavasti:

Turkulaisia taiteilijoita on heitelly työhuoneesta toiseen vuosikymmenten ajan. Useat eri taiteilijaseurat ja yksittäiset taiteilijat ovat etsineet kohtuuhintaisia työtiloja kulttuuripääkaupungista, mutta viime aikojen kehitys on jopa Turulta ennenkuulumatonta. (Auvinen 2011: 40)

Vaikka Auvisen mielipide taiteilijatiloihin lienee korostetun kärjekäs, sama teema tuntui toistuvan myös taiteilijoiden kanssa käydyissä keskusteluissa (Taiteilija 1; Taiteilija 2). Useat taiteilijoiden työtilat ovat saaneet väistyä tilalle rakennettujen toimistojen tieltä, kuten kävi esimerkiksi Linnankiinteistön kohdalla vuonna 2010 (Kokkonen 2012). Myös eräs haastatelluista poliitikoista piti taiteilijatilojen siirtämistä Linnankiinteistöstä erikoisena ratkaisuna (Poliitikko 1). Luovan talouden kulttuurikeskuksen perustamista selvittävän työryhmän raportissa (Lehtinen *et al.* 2010) todetaan, että kaupungilla ei ole velvollisuutta järjestää taiteilijoille työtiloja. Tämä lienee johtanut tilanteeseen, jossa taiteilijoille annetaan ne tilat, joita muut eivät halua (Taiteilija 1).

Logomon liiketoimintasuunnitelmassa (2010) on mainittu 1700m² remontoituja työtiloja taiteilijoille edulliseen hintaan. Varsinaisia taiteilijatiloihin on 500m² edestä (Logomo 2014b), mutta vuonna 2015 valmistuneen Konttorin yhteyteen rakennettiin myös muutama taiteilijoille tarkoitettu työhuone. Taiteilijoiden roolin on kuitenkin nähty jäävän Logomossa vähäiseksi (Viestintäsuunnittelija; Toiminnanjohtaja; Poliitikko 1). Logomon haasteeksi

ovat nousseet myös kalliit vuokrat, jotka ovat lähellä pääkaupunkiseudun tasoa (Paalimäki 2013; Taiteilija 1).

Vuonna 2014 Logomossa toimi kahdeksan eri taiteilijaa. Osa taiteilijoista työskenteli rakennuksen tiloissa jo vanhan VR:n konepajan aikaan ja osa on vuokrannut työhuoneensa vasta Logomon valmistumisen jälkeen (Taiteilija 2). Keskustelu taiteilijoiden työtiloista vilkastui varsinkin ennen kulttuuripääkaupunkivuotta. Kulttuuripääkaupunkivuoden katsottiinkin luovan painetta päättäjien suuntaan työtila-asiassa (Poliitikko 1). Ilman kulttuuripääkaupunkivuotta asia ei ehkä olisi ollut mediassa esillä siinä mittakaavassa kuin se lopulta oli. Kysymys kulminoitui kulttuuripääkaupungin imagoon, joka olisi kokenut kolhun, jos kaupungin taiteilijat olisi jätetty heitteille (Kankkunen 2011: 64). Taiteilijatilakysymys oli edelleen esillä myös Turku 2011-jatkotyöryhmän loppuraportissa, jossa esitettiin riittävien tilojen vahvistavan Turun kiinnostavuutta ja asemaa taiteilijayhteisöjen kaupunkina (Turku 2011b: 6). Logomon ja Suomen Ateljeesäätiön yhteistyön on nähty turkulaisten päättäjien keskuudessa jatkavan kulttuuripääkaupungin perintöä (Turun kaupunki 2013).

Luovien alojen ja luovan talouden vahvistuminen oli yksi kulttuuripääkaupunkivuoden neljästä päätavoitteesta (Turku 2011a: 9). Tavoitteen myötä kulttuuripääkaupungin pääareenaksi muodostunut Logomo on profiloitu ennen kaikkea luovan talouden keskuiseksi. Haastatteluissa Logomo mainittiin useimmiten juuri luovasta taloudesta puhuttaessa. Luovan talouden keskittymiksi Logomossa ovat muodostuneet 2013 valmistunut toimistotila Byrå, sekä vuonna 2015 valmistunut Konttori. Logomo ei varsinaisesti halua kuitenkaan profiloitua luovien alojen keskuiseksi sen enempää kuin kulttuurikeskuksikään, vaan tarkoituksena on tehdä Logomo tunnetuksi omalla nimellään, ilman selvittäviä etuliitteitä (Logomon työntekijä 3). Kuitenkin pitkäaikaiset vuokralaiset Byråssa ja Konttorissa muodostavat todennäköisesti tasaisimman tulonlähteen Logomon taloudessa.

Liiketoimintasuunnitelmassa (Logomo 2010) mainitaan vuokralaisten valintaperusteiksi keskinäisen synergian mahdollisuuden ja sen vaikutuksen Turun seudun luovien alojen kasvuun. Synergian korostaminen viittaa vahvasti taloustieteilijä Richard Floridan (2005:7) ajatukseen, jonka mukaan luovuus lisääntyy monien erilaisten lahjakkuuksien kerääntyessä yhteen paikkaan. Logomon uusien toimistotilojen suunnittelussa on otettu huomioon erilaisten kohtaamisen mahdollisuudet. Kehittämisessä mukana olleet henkilöt haluavat

miellellään kuvata tiloja uudenaikaisina ja erottaa ne jo aiemmin olemassa olevista toimistorakennuksista, kuten niin ikään Turussa sijaitsevasta Science Parkista (Logomon työntekijä 1; Logomon työntekijä 2).

Tilallisia näkökulmia Logomoon

Logomo relationaalisena tilana

Maantieteessä on jo pitkään tutkittu tilaa pelkkin raamien tai alustan sijaan myös muuttavana ja sosiaalisesti tuotettuna tilana (ks. esim. Lefebvre 1991). Tilaa ei välttämättä nähdä enää stabiilina ja absoluuttisena vaan alati muuttavana aikasidonnaisena tapahtumana tai prosessina (Kymäläinen 2005; Massey 2005; Ridell *et al.* 2009: 12–13). Käsitteellään tilaa relationaalisena, jolloin tila nähdään jatkuvasti muuttavana ja prosessinomaisena, joka muotoutuu aina suhteessa ihmisiin, tilanteisiin ja käytäntöihin (Kymäläinen 2005; Massey 2005; Ridell *et al.* 2009: 13). Kuten Massey (2008: 58) toteaa, tila muodostuu yksityiskohtaisista ja monimutkaisista kytkeytymisistä sekä suhteiden verkostoista, jotka sijaitsevat erilaisilla tasoilla aina paikallisesta globaaliin. Tilaan liittyy aina esimerkiksi politiikka, ideologiat ja muut sitä muokkaavat seikat (Soja 2010: 19). Relationaalista tilakäsitystä on käytetty esimerkiksi julkisen tilan tutkimuksessa, koska se antaa mahdollisuuden tarkastella tilassa tapahtuvaa muutosta ja valtasuhteita (Ridell *et al.* 2009: 13).

Tilan tuottamiseen sisältyy ajatus siitä, että tila on jatkuvassa muutoksessa. Muutokset eivät välttämättä ole suuria tai radikaaleja, vaan voivat näkyä esimerkiksi käytännöissä tai aiemmasta poikkeavina tilan käyttäjinä. Muutos ei kuitenkaan ole välttämättä pysyvä, vaan relationaalisen tilakäsityksen mukaisesti muutos on jatkuva vastavuoroinen prosessi, jossa tilan uudelleen muotoutuminen muokkaa myös tilassa tapahtuvaa toimintaa. Tila ei voi myöskään olla irrallinen materiaalisista objekteista tai toimijoista, joiden toiminnan tuloksena se muokkautuu (ks. esim. Jones 2009: 491). Tila voidaan nähdä tuotetuksi siinä vaikuttavien elementtien vuorovaikutuksen tuloksena (Massey 2005: 9).

Vaikka tilan relationaalinen tulkinta kiinnittää huomion tilassa tapahtuviin sosiaalisiin kontakteihin, se ei kuitenkaan poissulje fyysisen tilan merkitystä. Fyysisen tilan rakenteet, kuten seinät, katot ja ovet, omalta osaltaan määrittelevät mahdollisuuksia tilan julkisuuteen ja sitä kautta myös sen tuottamiseen. Fyysisillä puitteilla voidaan

myös edesauttaa tilojen kehittymistä tiettyyn suuntaan (Kymäläinen 2009: 100). Logomo on alusta asti suunniteltu niin, että sisätilat ovat joustavasti muunneltavissa erilaisia tapahtumia varten (Logomo 2010: 3). Logomon fyysinen muuntautuvuus konkretisoi myös relationaalisen tilan jatkuvan muutoksen ajatuksen. Logomoa voidaan ajatella yhden tilan sijasta erilaisina tiloina, joissa tapahtuu samanaikaisesti erityyppisiä prosesseja.

Logomo muodostuu erilaisista puolijulkisista ja yksityisistä tiloista, joiden käyttöä säätelevät paitsi yleiset lait ja säädökset, myös omistajuussuhteisiin liittyvät rajoitukset. Kulttuuripääkaupunkivuoden jälkeen isot näyttelytilat eivät ole olleet enää käytössä ja se on osaltaan ollut vaikuttamassa siihen, että Logomoa ei välttämättä koeta niin avoimeksi tilaksi kuin aiemmin (Poliitikko 2). Puolijulkisiksi tiloiksi voidaan laskea ravintola Kitchen, konserttitilat sekä Turun Kaupunginteatterin väistötiloina toimivat tilat. Myös toimistotila Byrå on osin puolijulkinen, sillä etuovesta pääsee sisään vapaasti tiettyinä aikoina. Yksityisempää tilaa edustaa muun muassa taiteilijatilat, jonne ei pääse ilman avainta.

Logomo institutionaalisenä tilana

Masseyn (2008: 58) mukaan tilassa toteutuvat erilaiset vallan ja symbolismin muodot, muodostaen siitä monimutkaisen hallitsemisen, alistumisen, solidaarisuuden ja yhteistyön suhteiden verkon. Institutionaalinen tila sisältääkin erilaisten instituutioiden luomia merkityksiä ja valta-asetelmia. Erving Goffman (1961/2009) määrittelee instituutiot paikoiksi joissa on jatkuvaa, tietynlaista toimintaa. Jotkut instituutiot ovat avoimempia kuin toiset, mutta aina vuorovaikutuksessa jäseniensä kanssa. Antropologi Mary Douglas (1987: 46) puolestaan määrittelee instituutiot vähimmillään yleisiksi käytännöiksi, mutta yleisesti instituutiot voidaan nähdä hänen mukaansa laillistettuina tai muulla tavoin oikeutettuina sosiaalisina ryhmittyminä.

Instituution voi määritellä myös joko yhteiskunnalliseksi tai sosiaaliseksi, usein rakenteelliseksi miellelyksi asiaksi, joka on olemassa jotakin spesifiä tarkoitusta varten ja jolle ominaista on tiettyihin määräyksiin sekä lakiin perustuviin sääntöihin ja ohjeisiin tukeutuminen (Juhila *et al.* 2012: 39–40). Yhteiskunnalliset instituutiot kietoutuvat myös tiloihin muodostaen hierarkkisia rakenteita ihmisten arjessa (Paasi 1986: 109). Instituutioiksi määritellään usein sellaiset laitokset kuin armeija, poliisi, koulu, sairaala ja sosiaalitoimisto (Juhila *et al.* 2012: 40). Instituutio viittaa yleiseen ja jul-

kiseen, yksityisestä elämäntilasta poikkeavaan, jonka tavoitteet ja periaatteet on kirjattu lakeihin (Enroos 2014: 141). Jollain tasolla lait vaikuttavat kuitenkin kaikkiin tiloihin. Esimerkiksi järjestyslaki (27.6.2003/612) vaikuttaa osaltaan muun muassa Logomon kaltaisiin rakennuksiin, joihin voidaan suurelta osin soveltaa laissa mainitun ”yleisen paikan” kuvausta.

Tässä artikkelissa instituutio nähdään synteettinä yllä olevista instituutioille asetetuista ominaisuuksista. Logomo tiettyyn tarkoitukseen rakennettuna ja tietynlaiseen jatkuvaan toimintaan erikoistuneena paikkana täyttää instituution tunnusmerkit. Se ei kuitenkaan edusta tiukinta mahdollista määritelmää instituutiosta, jollaisiksi voidaan laskea esimerkiksi vahvasti lakeihin nojautuvat laitokset. Logomon tapauksessa instituutiomaisuus syntyy paitsi lakien ja määräysten, myös erilaisten virallisten ja epävirallisten sopimusten läsnäolosta. Logomon tapauksessa tilojen heterogeenisyys johtaa siihen, että voidaan tuskin puhua yhdestä institutionaalisesta tilasta, vaan useista institutionaalisista tiloista.

Yhteistä institutionaalisille tiloille on pyrkimys järjestykseen. Masseyn (2008: 58) mukaan tilallisuuden liittyä aina sekä järjestyksen että kaaoksen elementit. Hän käyttää tilallisen järjestyksen määreinä tilallista yhteenkuuluvuutta, joka luo perustan sosiaalisten suhteiden jakautumiselle. Massey (2008: 59) käyttää esimerkkinä muun muassa monikansallisen yhtiön toimintatilaa, mutta myös Logomo voidaan nähdä esimerkkinä tällaisesta tilasta, jossa tilallinen järjestys vaikuttaa sosiaaliin suhteisiin. Institutionaalista tilaa säädellään usein lakien lisäksi erilaisin sopimuksin ja käytäntein. Tällaisia voivat olla esimerkiksi Logomon sisällä toimivien ryhmien yhdessä sopimat käytännöt ja omistajan ja vuokralaisten väliset sopimukset tilojen käytöstä.

Institutionaalinen tila onkin usein kyllästetty päällekkäisillä laeilla, sopimuksilla ja käytänteillä, joiden rajoissa tilassa toimitaan. Masseyn (2008:59) mukaan kaaoksen elementti muodostuu sattumanvaraisuuksista sekä tilallisten järjestelyjen paradoksaalisesta luonteesta. Instituutiot pyrkivät pitämään yllä järjestystä ja poistamaan paradokseja ja päällekkäisiä käytäntöjä esimerkiksi lakien avulla. Institutionaalinen tila voidaan nähdä järjestykseen pyrkivänä, vaikka todellisuudessa kaaoksen elementtiä ei pystykään siitä poistamaan esimerkiksi erilaisten päällekkäisten sääntöjen ja käytäntöjen takia. Instituutioiden ylläpitämä järjestys ja kontrolli saattaa siis johtaa myös tilallisten kaaoksen elementtien muodostumiseen.

Institutionaalista tilaa on tutkimuksessa käsitelty esimerkiksi vankiloiden ja sairaaloiden yhteydessä (Andrews & Shaw 2008; Enroos 2014). Byrokraattisten instituutioiden sisätiloja on tutkinut myös muun muassa Leena Eräsaari (1995), joka on tarkastellut esimerkiksi vero- ja sosiaalitoimistoa kohtaamisten paikkoina. Goffmanin (1961/2009) tutkimukseen perustuvan totaalisen institutionaalisen tilan olemassaolosta on keskusteltu muun muassa vankilatutkimuksessa. Tämän hetkisen tutkimuksen mukaan myös erittäin rajoitettujen institutionaalisten tilojen kohdalla tila muokkautuu sosiaalisissa konteksteissa (Moran 2013: 176). Institutionaalisen tilan muodostuminen voidaan nähdä prosessina, jota uudelleen tuotetaan jatkuvasti sekä yksilöiden että instituutioiden taholta (Paasi 1986: 110). Näin ollen myös institutionaalinen tila voidaan nähdä relationaalisena. Instituutioiden luonne on muuttuva (ks. esim. Enroos 2014; Paasi 1986: 109), vaikka muutos tapahtuisikin hitaasti.

Sekä Logomon rakennus että tilat ovat monenlaisten instituutioiden vaikutuspiirissä. Yksityinen rakennusyhtiö Hartela Oy on Logomon pääosakas 61 prosentilla, Turun kaupungin omistaessa 39 prosenttia osakkeista (Turun kaupunki kv §168). Kolmantena osapuolena toimii Suomen Taiteilijaseuran Ateljeesäätiö, joka on hallinnoinut taiteilijajättilöiden vuokraamista vuodesta 2013 (Turun kaupunki 2013). Logomon fyysiseen tilaan vaikuttava instituutio on myös Museovirasto, joka on asettanut rakennuksen julkisivun suojeltavaksi (Logomon työntekijä 2). Tarkastelemalla Logomoa institutionaalisena tilana on mahdollista kääntää katse niihin säännöksiin ja käytänteisiin, jotka vaikuttavat tilan tuottamiseen.

Taiteilija- ja toimistotilojen käytöt ja rajaukset

Ovet tilaa rajaamassa

Ovi antaa mahdollisuuden rajata, mutta myös mahdollisuuden astua rajojen ulkopuolelle. Ovi toimiikin rakennuksissa usein rajaavana ja poissulkevana elementtinä, kuten turvan antajana ja yksityisyyttä suojelevana, mutta myös tilaisuutena astua sisään. Ovi on samanaikaisesti sekä yhdistävä, että erottava (Simmel 1994: 7). Ovesta sisään astuessa myös tila saattaa vaihtua: ulkotilasta sisätilaan, julkisesta yksityiseen tai vapaa-ajan tilasta työtilaan. Institutionaalisessa tilassa oviin liittyy myös olennaisesti säädökset, määräykset ja käytännöt: kenelle kulku ovesta on sallittu ja milloin. Ulko-ovien avulla voidaan rajoittaa, ketkä saavat astua

sisään. Tällä on suuri vaikutus tilan tuottamiseen, sillä se määrittelee sosiaalisten kontaktien määrän ja laadun ja vaikuttaa näin myös tilan relationaalisuuteen luonteeseen. Myös sisätiloissa olevat ovet vaikuttavat tilan rakentumiseen. Taiteilijajätiloissa on kahdeksan huonetta, joista osa on tietyn taiteilijan yksityisessä käytössä ja osa jaettu kahden taiteilijan kesken. Sisäovet eroavat kuitenkin ulko-ovista siinä, että ulko-ovien kontrolli on Logomo Oy:n käsissä, kun taas sisäovien käytöstä voivat päättää taiteilijat itse:

...se on aika hyvä merkki jos oven jättää auki, niin kyl siihen oven rakoön voi jäädä bengailemaan ja jutteleen, [...] jos on ovet kiinni, niin ei me mennä koputteleen sinne, et onko täällä ketään. (Taiteilija 2)

Tilan relationaalisuus ilmenee sen jatkuvassa liikkeessä. Ovien sulkemisella ja avaamisella voi pysäyttää liikkeen hetkeksi, säädellä omaa tilaansa ja muiden vaikutusta siihen ja viedä näin tilaa haluttuun suuntaan, esimerkiksi yksityisemmäksi. Yksityisyys on tärkeä asia taiteilijan työn tekemisen kannalta (Taiteilija 1; Taiteilija 2; Taiteilija 3). Taiteilijat kokevatkin tärkeäksi seinin ja ovien jaotellun tilan yhtenäisen ja avoimen työtilan sijaan (Taiteilija 1; Taiteilija 2). Seinät ja ovet mahdollistavat oman reviiirin muodostamisen muuten yhteisiin työtiloihin. Oma reviiiri nähdään oman kontrollin alla olevana alueena, toisin kuin esimerkiksi avoimet työtilat (Eräsaari 1995: 160). Institutionaalisessa tilassa ei kuitenkaan voi välttyä siltä, etteivätkö siinä esiintyvät aspektit koskisi myös omaksi reviiiriksi miellettyä aluetta. Lait ja säädökset ovat olemassa myös suljetun työhuoneen tiloissa.

Ovia byrokraattisissa rakennuksissa tutkinut Leena Eräsaari (1995:108) on havainnoinut, että 1900-luvun puolivälin byrokraattisille rakennuksille ominaista on anonyymisuuden korostus. Ulko-ovet on tehty huomaamattomiksi ja itseään ilmaisemattomiksi. Tarkastellessa Logomon taiteilijajätiloihin vievää ovea ja Byrån ovea vierekkäin, ei voi olla kiinnittämättä huomiota kontrastiin rakennuksen samalla seinällä sijaitsevien ovien välillä. Siinä missä Byrån ovi on moderni, uusi ja selkeästi oven yläpuolella olevalla kyltillä merkitty, taiteilijajätiloihin menevää ovea on vaikea edes löytää. Kuvaavaa on, että taiteilijajätiloja ei myöskään mainita ulkona olevassa opastuskyltissä:

...mä muistan kun toi Byrå tuli tobon ja just siihen tuli se iso Byrå-kyltti ja mä olin sekunnin verran hyvin katkera, et okei et nyt he sai kaubeesti jotenkin huomio ja heidän Byrå on tässä ja sit meil on tollanen tosi

pimee ovi tossa ravintolan takaoven vieressä. Mä pistin viestiä eteenpäin, et voisko siihen oveen saada jonkun tekstin, jonkun postimerkin kokosen tekstin et tääl on nyt nää taiteilijoiden työhuoneet... (Taiteilija 2)

Kommentti herättää mielikuvan erilaisten sisäänkäyntien perusteella koetun eriarvoisuuden ja huomiotta jättämisen tunteesta. Eräsaaren (1995: 108) mukaan anonyymit ovat lähettävät viestiä ”täällä ei ole ketään” tai sisään tulevalle henkilölle ”siinä et ole kukaan”. Myös taiteilijan kokemus huomaamattomasta ovesta on tulkittavissa vuokranantajan taholta arvostuksen puutteeksi, jota oven merkitseminen voisi parantaa. Taiteilijatilojen puuttuminen opastetaulusta voi johtua siitä, että tilojen ovet eivät ole avoinna yleisölle, vaan sisätiloihin pääsy vaatii aina avaimen. Toisaalta opastetaulut voivat heijastella hierarkkista valtaa, joka ilmenee siinä, miten eri tilat opastetaulussa esitetään (Eräsaari 1995: 112). Taiteilijatilojen puuttuminen opastetaulusta herättää mielikuvan piilottamisesta tai siitä, että kävijöitä ei kiinnosta taiteilijatilojen sijainti Logomossa. Tekstin saaminen oveen tuntuu kuitenkin olevan tärkeää taiteilijoille, joten on mahdollista, että he halusivat tilansa näkyvän myös opastekyltissä. Tällä hetkellä taiteilijoiden työhuoneisiin vievässä ovesta on tulostettu lappu, josta selviää työhuoneiden sijainti ohikulkijoille.

Siinä missä taiteilijatilojen ovi on huomaamaton, Byrån ovi on näkyvästi esillä suuren opasteen ansiosta. Jo ovelta vastaan tulee tyypillisiä institutionaalisen tilan tunnusmerkkejä, kuten tupakointikieltomerkki, vartiointitarrat sekä näkyvälle paikalle oven viereen sijoitettu parkkiautomaatti, jonka vieressä on tarkasti selostettu pysäköintiehdot ja vielä erikseen oveen liimattu parkkimaksun maksamisesta muistuttava tarra. Lisäksi oven vasemmalla puolella on vielä aluekartta, josta voi tarkistaa sijaintinsa. Tässäkään kartassa ei ole mainintaa taiteilijatiloista, jotka sijaitsevat fyysisesti rakennuksen samalla sivulla, lähellä Byrån sisäänkäyntiä.

Erilaiset kielto- ja ohjetaulut yhdistävät jo ovelta tilaan kietoutuvia tiettyjä lakeja, säädöksiä ja odotuksia. Tupakointikieltomerkki viittaa lakiin, jonka mukaan tupakointi voidaan kieltää oven läheisyydessä (Tupakkalaki 13.8.1976/693). Erityisesti huomio kiinnittyy pysäköintimaksukeräykseen, josta on mainittu kolmessa erilaisessa oven välittömässä läheisyydessä olevassa kyltissä tai tarrassa. Byrån ovet ovat auki arkisin klo 8—17 välisenä aikana, näinä aikoina kuka tahansa voi siis kävellä ovesta sisään. Aukioloaikojen ulkopuolella oven avaaminen ulkoa tai sisältä ilman sähköistä avainta aiheuttaa hälytyksen. Ei-toivottujen vie-

raiden varalta ovesta on muistutus siitä, että tilaa vartioidaan.

Oviin on yhdistettävissä kulkemisen mahdollisuus, joka liittyy vahvasti niiden erottaviin ominaisuuksiin. Institutionaaliselle tilalle ominaista on rajaaminen ja kategorisointi (ks. esim. Jokinen 2012: 227–230; Enroos 2014: 141). Rajaamalla ja kategorisoimalla voidaan määritellä esimerkiksi ne oikeudet ja velvollisuudet, jotka institutionaalisessa tilassa ovat läsnä. Tämä aktualisoituu Logomossa muun muassa kulunvalvonnan kautta. Kameravalvontaa tutkinut maantieteilijä Hille Koskela (2003: 294) on todennut, että nykyinen teknologia mahdollistaa entistä intensiivisemmän ja kokonaisvaltaisemman tarkkailun. Kulunvalvonnan avulla tila jaotellaan eri tasoihin, ja tilassa liikkuvien ihmisten oikeudet liikkua eri tasoilla vaihtelevat (Koskela 2009: 131). Esimerkiksi kulunvalvontajärjestelmillä voidaan luoda erilaiset territoriot tai reviiirit tilojen käyttäjille (Eräsaari 1995: 163).

Myös Logomossa on tarkkaan määriteltyä, ketkä toimijat voivat mistäkin ovista kulkea. Taiteilijatilojen ovista kulkeakseen täytyy omistaa sähköavain, joka toimii samalla kulunvalvonnan välineenä (Taiteilija 2). Sähköavaimen käyttö sekä rajoittaa että mahdollistaa tiettyjä käytäntöjä taiteilijoiden tapauksissa. Ilman avainta ovesta ei pääse sisään, kuitenkin sähköavaimella pääsee vain taiteilijatiloihin. Avaimella ei pääse esimerkiksi suoraan siihen aulaan, missä hissi sijaitsee. Aulaan pääsee vain kävelemällä ensin raput ylös taiteilijatilaa ja ottamalla sieltä hissini alas (Taiteilija 2). Monimutkainen tapa päästä hissiin aiheuttaa pohdintaa, sillä teosten liikkuttamisen kannalta se on joskus välttämätön kulkuväline:

...et välillä tulee vähän semmonen, et okei siin on ne kulkulätkät, ettekte sen kautta pysty havainnoimaan, missä me liikutaan täällä, et tulee vähän semmonen, et eiks meihin sen vertaa luoteta. (Taiteilija 2)

Kontrollin käyttöä perustellaan usein turvallisuudella (Koskela 2009: 219). Tämän takia tietyistä ovista kulkemisen estäminen saattaa aiheuttaa mielikuvan epäluottamuksesta, jos ajatellaan, että näiden ovien käyttäminen olisi jollain tavalla turvallisuusuhka Logomolle. Sitaatista on luettavissa myös kontrollin tiedostaminen kulunvalvonnan kautta. Kontrolloiduksi tuleminen ei kuitenkaan haittaa, jos sillä voidaan saavuttaa helpotuksia kulkemiseen. Byrässä työskentelevillä on kaulassaan kortit, jotka oikeuttavat tiloissa liikkumiseen. Sähköisellä avaimella pääsee sisäkautta esimerkiksi ravintola Kitcheniin syömään. Byrån puolelta pää-

see siis liikkumaan vapaammin kuin taiteilijoiden tiloista. Erilaiset kontrollikäytännöt heijastelevat institutionaalisessa tilassa tapahtuvan vuorovaikutuksen merkitystä tilan relationaalisuuteen. Vaikka periaatteessa samat lait ja säädökset koskevat kaikkia, voidaan keskinäisillä sopimuksilla ja käytännöillä vaikuttaa tilan tuottamiseen.

Hälytyslaitteet tuovat oman aspektinsa hissinn käyttöön. Viikonloppuisin hälytyslaitteet ovat päällä hissiaulassa ja hälytysten poistamisesta tulee sopia erikseen vartiointifirman kanssa (Taiteilija 1). Vartijoiden läsnäolo tilassa vahvistaa mielikuvaa sen institutionaalisesta luonteesta ja kontrollista. Vartiointiliikkeen työntekijöiden pääasiallinen funktio lienee turvata Logomon tilat. Turvallisuus ja siihen pyrkiminen voi kuitenkin ilmentää myös vallankäyttöä, jonka avulla erilaisten tilojen käytön rajoittaminen voidaan perustella. Valta ymmärretään tässä kontekstissa tilojen haltuunottona, joka oikeutetaan turvallisuuskysymysten kautta. Vallankäytön avulla määritellään, kenellä on oikeus liikkua tilassa (Koskela 2009: 41). Tämän hetkinen käytäntö rajaa taiteilijoiden liikkumamahdollisuudet tiukasti ainoastaan heille osoitettuihin tiloihin. Toisaalta varsinaisissa taiteilijoiden työtiloissa hälytykset eivät mene päälle kuten muualla Logomossa. Tämä mahdollistaa taiteilijoiden työskentelyn myös viikonloppuisin ja toimistoaikojen ulkopuolella (Taiteilija 2).

Tilan kontrolli tulee esiin haastattelussa, jossa kysyttiin Logomon tulevaisuudesta lähialueen asukkaiden olohuoneena:

...mä en haluais, et mun yrityksen käytävillä hilluu ihan kuka tahansa [...] Must on kiva, et tänne tulee vieraita, mut se on eri asia kuin se, et kuka tahansa voi tulla myysiä mun tietokoneen koska vaan. (Logomon työntekijä 1)

Kommenttiin sisältyy ajatus tietynlaisen kävijäaineksen ulos sulkemisesta. Ulossulkemisen politiikkaa harjoitetaan myös julkisessa kaupunkitilassa, kuten kauppakeskuksissa ja metroasemilla. Poliittikka kohdistuu ennen kaikkea marginaalisiin ryhmiin, kuten nuorisoon tai ”pultsareihin” (Koskela 2009:40). Samantyyppinen poissulkemisen ajatus on havaittavissa myös Logomossa. Edellä olevasta sitaatista kuultaa myös huoli siitä, että kontrollin puute johtaa automaattisesti rikolliseen toimintaan. Turvallisuuteen pyrkiminen on myös vallan käyttöä, joka kontrolloi pelottavaa, keskiluokkaisesta käyttäytymisestä poikkeavaa Toista (Koskela 2009: 41). Erään Byrässä työskentelevän henkilön mukaan tilassa kiertää välillä vartijoita, jotta lai-

tapuolen kulkijat eivät oleskelisi tiloissa. Vaikka tällaisten ei-toivottujen vieraiden aiheet eivät olisi-kaan rikolliset, halutaan tilassa kävijöitä kuitenkin kontrolloida sekä rikollisen toiminnan että muiden tilan väärinkäytösten estämiseksi.

Taiteilijoiden työtilat tilallisen tarkastelun kohteena

Taiteilijatilojen rappukäytävään sisään astuessaan joutuu välittömästi kontrollia ilmentävien kylttien piiriin. Vasemmalla puolella on raskaan näköinen ovi, jossa on varoituskyltti ”asiatonta oleskelua sähköosastolla ehdottomasti kielletty” sen yläpuolella on tupakointikiellon merkki ja alapuolella lukee ”sulje ovi”. Kulkija joutuu välittömästi erilaisten kieltojen ja ohjeistusten kohteeksi, jotka korostavat tilan institutionaalisuutta, ja vaihtoehdoksi jää kivetä oikealla olevia rappusia ylös.

Taiteilijatilojen ovet eivät ole normaalisti yleisölle avoinna. Turun Taiteilijaseuran Kulkulupa-tapahtuma mahdollistaa kuitenkin Turun taiteilijatiloihin tutustumisen eri kohteissa. Kulkulupa-tapahtuman takia reitti Logomon taiteilijatiloihin on viitoitettu, muuten kulkeminen saattaisi ollakin hieman hankalaa, sillä rappukäytävään astuessaan ei voi olla varma, että on oikeassa paikassa. Hissiiä tarvitsevia opastetaan soittamaan taiteilijoille, jotta he pääsevät noutamaan kävijät alhaalta. Tiloista näkee heti, että kyseessä ei ole julkinen tila, jossa kävisi runsaasti yleisöä. Tiloihin vievä rappukäytävä on nukkavieru, eikä edusta millään tavoin muun Logomon tyyliä. Kaikissa matkan varrella olevissa ovissa olevat ”sulje ovi” –kehotukset ovat omiaan lisäämään suljetun tilan tunnelmaa. Sen sijaan varsinaiset taiteilijatilat ovat käyttäjiensä mukaan optimaaliset: valoisa ja tilavat (Taiteilija 1; Taiteilija 2; Taiteilija 3).

Taiteilijoiden työtilat vaativatkin tietynlaisen ympäristön taiteen tekemiseen. Esimerkiksi öljyväreillä maalavan työhuoneessa täytyy olla riittävä ilmanvaihto. Myös ovien koko täytyy olla sellainen, että suuret taideteokset mahtuvat niistä (Kankkunen 2011: 5). VR:n konepajan muuttuessa Logomoksi taiteilijat siirtyivät kulttuurivuoden näyttelyiden alta uusiin tiloihin. Suunnitteluvaiheessa taiteilijatiloihin oli monenlaisia visioita. Eräs ideoista oli avoin tila, jossa ei olisi kenellekään varsinaisesti omaa tilaa, vaan jokainen työskentelisi siellä missä mahtuu. Tätä kuitenkin pidettiin täysin mahdottona ratkaisuna taiteilijoiden puolelta. Paitsi että työtarvikkeiden jatkuva mukana kuljettaminen tuntui hankalalta, myös oman yksityisyyden puuttuminen olisi tuntunut vaikeuttavan taiteilijoiden työskentelyä (Taiteilija 2).

Taiteilijatilojen syntyminen juuri tällä hetkellä olemassa olevaan tilaan vaati keskustelua Hartela Oy:n kanssa siitä, mitä taiteilijuus on ja mitä se tiloilta vaatii:

...niin paljon kun iskettiin päätä seinään kaikkien neuvotteluitten aikana, niin loppupeleissä se, et he kysy kuitenkin, ja aika hyvin [...] otti huomioon myöskin meidän toiveita kun rakensivat sitä tilaa. (Taiteilija 2)

Paikan identiteetti, sen erityisyys, syntyy sosiaalisen vuorovaikutuksen tuotoksena (Massey 2008: 144). Tässä tapauksessa taiteilijatilojen identiteettiin olivat vaikuttamassa sekä omistajaosapuoli että taiteilijat itse. Taiteilijat paitsi muokkaavat omien tilojensa identiteettiä taiteilijuuteen sopivaksi, he samalla rakentavat tilan kautta myös omaa taiteilija-identiteettiään asettamalla tilalle taiteilijuuteen sopivat määreet (ks. Massey 2004: 5).

Kyse on myös valtasuhteiden määrittämisestä: kuka määrittelee tilojen lopullisen muodon. Omistajaosapuolen kanssa käytiin esimerkiksi keskustelua siitä, voivatko taiteilijat tuoda työhuoneeseensa sohvan vai estävätkö turvallisuusmääräykset painorajoituksineen tällaisen toiminnan. Hartela Oy halusi kontrolloida tilojen sisältöä, eikä huonekalujen sijoittamista työhuoneelle oltu ajateltu (Taiteilija 2). Keskustelu työhuoneiden sisustamisesta kertoo juuri tällaisesta valtasuhteiden määrittämisestä ja osin myös turvallisuuden kautta tapahtuvasta kontrollista. Konttori- ja työhuonetilat käsitetään usein tyypillisesti vastakkaiseksi tilaksi kuin koti, johon sohva selkeästi viittaa (Eräsaari 1995: 149). Kodinomaisten esineiden ei siis välttämättä katsota kuuluvan institutionaaliseen tilaan. Esimerkin mukaan omistajaosapuoli kokee tilojen olevan yleisiä kun taas taiteilijat kokevat tilan yksityiseksi, jolloin sitä voi myös sisustaa kuten mitä tahansa yksityistä tilaa.

Massey (2008: 178–181) on kirjoittanut tutkijoiden työtiloista luonnontieteellisissä laboratorioissa. Tutkimuksen mukaan tilojen eristäminen varsinaisesta tuotannosta ja sulkeutuneisuus vahvistaa tiedemiesten identiteettiä ja erottaa järjen tilan ruumiin tilasta. Vaikka taiteilijatilat eroavat laboratorioista, voidaan kuitenkin katsoa, että myös taiteilijatilojen sulkeutuneisuus vahvistaa taiteilijan identiteettiä. Taiteilijan työ nähdään usein sulkeutuneena yksilöjohteisena työnä, johon saattaa liittyä myös ripaus mystisyyttä. Suljettu tila ja suljettu ulko-ovi vahvistavat tätä salaperäisyyttä.

Kuvataiteilija Jaana Housseou (2010) kirjoittaa taiteellisen ja arkisen maailman sekoittumisen ai-

heuttamasta muutoksesta, jossa taiteilijaa ei enää nähdä stereotyyppisesti yhteiskunnasta erillään olevana luovana boheemina nerona. Toisaalta hän kuitenkin myöntää, että ajatus yhteiskunnan tarpeesta pitää yllä boheemia taiteilijakuvaa tuntuu uskottavalta. Hän liittää taiteilijoita kohtaan tunnetun vierauden siihen että taiteen tekemisen prosesseja ei ymmärretä (Housseou 2010: 52). Avoimet työhuonepäivät ovat tuoneet taiteilijat lähemmäksi yleisöä. Tämä koskee kuitenkin vain murto-osaa taiteen parissa työskentelevistä. Saavuttamattomat ja suljetut tilat ovat omiaan tukemaan stereotyyppioita yhteiskunnasta erillisenä olevista taiteilijoista. Kaikki Logomon taiteilijat eivät kuitenkaan halua olla kokonaan eristyksissä ja huomaamattomia, josta osoituksena on esimerkiksi oveen pyydetty teksti työtilojen sijainnista.

Suljettujen ovien lisäksi eristäytymistä edustavat myös taiteilijoiden poikkeavat työajat, jotka sijoittuvat usein iltoihin ja viikonloppuihin. Työajat eivät välttämättä ole taiteilijoiden oma valinta, sillä ainakin osa käy päivätyössä rahoittaakseen arkensa. Tämä on kuitenkin aiheuttanut keskustelua, sillä taiteilijat eivät ole yleensä paikalla päiväsaikaan, jolloin talossa kierrätetään esimerkiksi asiakasryhmiä:

...heillä oli niin tiukasti se kuviteltu, et me ollaan siel virka-aikana, me maalataan, meil on ovi auki ja et he pystyy kävelyttämään Logomon vierailijaryhmiä siel obi ja nää vierailijat pystyy katsomaan, et ahaa tääl on taiteilija joka tekee taidetta ja siit tuli monta kertaa palautetta, et aina kun he menee sieltä obi niin siel ei koskaan ole ketään [...] Mikä ei nyt sit välttämättä pitänyt paikkaansa, koska meil saatto olla ovet kiinni, meil on tosi usein kaikki ovet kiinni [...] plus et en mä nyt halua et me ollaan kun jotain eläintarhan eläimiä, et joku ryhmä on yhtäkkiä siinä selän takana... (Taiteilija 2)

Yllä olevassa sitaatissa ilmenee tilan kontrolloinnin monimutkaisuus. Yhtäältä Logomon työntekijät kokevat olevansa oikeutettuja esittelemään taiteilijoiden työhuonetiloja haluaminaan ajankohtina. Toisaalta taiteilijat itse kontrolloivat tilojaan pitämällä ovet kiinni. Taiteilijatilojen kaltaisten erikoistuneiden ja suljettujen tilojen voidaan katsoa olevan erilaisten toimenpiteiden kautta puolustuskannalla muualta tulevia vaatimuksia kohtaan (Massey 2008: 180). Tilan katsotaan olevan taiteen tekemisen territorio, eikä siihen kuulu kanssakäyminen vierailijoiden kanssa. Tällä tavoin taiteilijat osaltaan haluavat kontrolloida tilan tuottamista.

Kommentti eläintarhan eläiminä olemisesta viittaa myös valtasuhteisiin. Eläintarha voidaan näh-

dä symbolina suljetusta ja alistaisesta tilasta, jossa kontrolli on muiden käsissä. Housseou (2010: 255) kuvaa taiteilijan työhuonetta intiiminä tilana, joka vastaa vain taiteilijan omiin vaatimuksiin. Näin ollen ulkopuolelta tuleva kontrolli ja vaatimukset voivat aiheuttaa tahattoman tai tarkoituksellisen vastareaktion. Logomon kannalta taiteilijoiden työtila edustaa häiritsevää, muista tiloista eriyvää sopea, esimerkiksi juuri erilaisten aikataulujen ja työskentelyrytmien muodossa. Taiteilijoiden tilaa yritetään siis kontrolloida huomauttamalla heille esimerkiksi työajoista ja ovien kiinni pitämisestä.

Usein taiteilijat haluavat olla ulkopuolisesta ohjauksesta riippumattomia, mutta joutuvat kuitenkin esimerkiksi juuri työhuoneiden kautta tekemisiin hallinnollisten rakenteiden ja byrokratian kanssa (Kankkunen 2011: 47). Tämä saattaa aiheuttaa valtataisteluja tilassa, joka on samalla sekä institutionaalinen että edustaa taiteilijan vapautta. Tietynlainen hallinnollinen aspekti otetaan taiteilijoiden puolelta kuitenkin mieluusti vastaan, jos siitä on hyötyä. Esimerkiksi Logomon taiteilijoille Suomen Ateljeesäätiön mukaan tuleminen tilojen vuokraamisesta vastaavana instanssina luo pysyvyyden tunnetta (Taiteilija 1; Taiteilija 2). Kuitenkin nykyinen vuokrauskäytäntö pitää taiteilijat myös hallinnollisesti erillään muusta Logomosta, joka korostaa taiteilijoiden eristyneisyyttä. Eräs taiteilija olikin sitä mieltä, että jonkinlaista kanssakäymistä muiden logomolaisten kanssa olisi hyvä lisätä (Taiteilija 2), toinen puolestaan totesi, että kuvataiteilijat tuskin merkitsevät Logomolle mitään, mutta työtiloja on tarjottava, koska se on Logomon liiketoimintasuunnitelmassa (Taiteilija 1; Logomo 2010).

Taiteilijatilojen häilyvä historia Turussa on aiheuttanut sen, että taiteilijat ovat usein hyvin epävarmoja työhuoneidensa säilyvyydestä (Taiteilija 1). Erittäin positiivisena asiana Logomossa nähdäänkin varmuus tilojen pysyvyydestä (Taiteilija 1; Taiteilija 2). Logomon tila on jatkuvassa muutoksessa, mutta taiteilijat tuntuvat olevan kohtalaisen varmoja työhuoneidensa säilyvyydestä. Fyysisten seinien pysyvyys mahdollistaa tilan tuottamisen eri tavalla kuin jatkuvan lähdon uhan alaisena. Huoneisiin voi rakentaa pieniä työtä helpottavia fyysisiä asioita, kuten hyllyjä ja rampeja (Taiteilija 1). Relationaalisen tilakäsityksen mukaan tila on aina vuorovaikutussuhteessa siinä sijaitseviin objekteihin ja toimijoihin (Jones 2009: 490). Muokkamalla fyysisistä tilaa taiteilijat yhtäältä tuottavat tilaa ja toisaalta kontrolloivat sitä. Turvallisuuden tunne paikan säilymisestä vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja käytäntöihin, sillä jatkuva turvattomuus luo negatiivista ilmapiiriä ja pessimismii (Taiteili-

ja 1; ks.myös Koskela 2009: 15). Turvattomuuden tunne saattaa johtaa konkreettisiin tekoihin, esimerkiksi Jokikadun taiteilijatilojen lakkauttaminen sai aikaan talon valtauksen (Kankkunen 2011: 24). Turvallisuuden tunteen ansiosta taiteilijat voivat kokea kontrolloivansa työtilaansa, tehdä sinne muutoksia ja tuottaa tilaa eri tavalla.

Yksityisten työhuoneiden lisäksi taiteilijatiloihin kuuluu myös yhteinen tila. Tila muodostuu fyysisiltä puitteiltaan tuoleista ja pöydistä, sekä taiteilijoiden teoksista. Tilaa ei ole varsinaisesti suunniteltu yhdessä vaan jokainen on panostanut siihen haluamallaan tavalla. Yhteinen tila koetaan hyväksi, joskaan ei välttämättömäksi (Taiteilija 1; Taiteilija 3). Siellä voi kuitenkin halutessaan kohdata muita taiteilijoita ja olla heidän kanssaan vuorovaikutuksessa (Taiteilija 1). Erään taiteilijan mielestä yhteinen tila puolustaa paikkaansa sillä, että omasta työtilastaan on mukava päästä toiseen tilaan lepuuttamaan aivojaan (Taiteilija 2). Yhteinen tila koetaan siis tässä tapauksessa työstä erillään olevaksi tilaksi, jossa taiteen tekemistä ei tarvitse miettiä. Yhteinen tila kuvastaa taiteilijoiden suljettujen ovien keskellä parhaiten tilaa jonka läpi kuljetaan, jota tuotetaan toisten kanssa vuorovaikutuksessa ja joka on jatkuvassa muutoksessa. Yhteinen tila on lisäksi sekä sosiaalisissa suhteissa tuotettu että niitä ylläpitävä (Ridell *et al.* 2009: 11).

Logomon liiketoimintasuunnitelmassa mainitaan, että taiteilijoiden töiden varaan voidaan perustaa esimerkiksi yhteinen taidelainaamo ja galleriatila sekä tarjota taiteilijoille näyttelytiloja (Logomo 2010: 6). Toistaiseksi Logomossa ei ole varsinaista myymälätilaa ja kulttuuripääkaupunkivuoden jälkeen näyttelytilat ovat kutistuneet yhdeksi huoneeksi ravintola Kitchenin yhteydessä. Näyttelytila toimii samalla myös varattavana kabinetina, joten joissain tapauksissa osa töistä on siirretty tai peitetty kun tilassa on ollut jokin tapahtuma (Taiteilija 2). Toistaiseksi näyttelytilassa ei ole ollut kenenkään Logomon taiteilijatiloiissa työskentelevän taiteilijan teoksia, vaikka halukkuutta näyttelytilojen käyttöön on taiteilijoiden keskuudessa jonkun verran ollutkin (Taiteilija 1; Taiteilija 3).

Tilan tuottaminen luovien alojen toimistotiloissa

[Ihmiset] haluaisi, et Logomo säilyisi sellasena kun se oli kulttuuripääkaupunkivuonna, mut sehän ei tietenkään pidä paikkaansa, vaan se muuttuu kokonaan tämmöseksi tavallaan luovan talouden keskukseksi. (Yliopiston työntekijä 1)

Logomoon ensimmäisenä valmistunut luovien tilojen keskus Byrå kokoaa yhteen erilaisia luovien alojen toimijoita. Toimitilat koostuvat erikokoisista toimistotiloista sekä Konepajaksi kutsutusta avokonttorityyppisestä tilasta, josta voi vuokrata tuolin määrääjäksi. Lisäksi tiloissa on erilaisia kokoushuoneita ja keittiö. Yleisissä tiloissa oli tärkeää luoda erilaisia paikkoja satunnaisille kohtaamisille. Rakennus oli tarkoitus suunnitella kaupunkimaiseksi tilaksi, jossa kohtaamisia ja synergiaa syntyisi luonnollisella tavalla (Gullstén-Inkinen 2014).

Kaupunki voidaan määritellä klassisesti paikaksi, jossa satunnaiset kohtaamiset ovat mahdollisia toisilleen tuntemattomien ihmisten välillä (Koskela 2009: 43). Tällaiset kohtaamiset voidaan nähdä johtojatukseksi myös Byrån suunnittelussa. Kaupungeissa tilan kontrollointi johtaa siihen, että kohtaamiset vähentyvät tai loppuvat kokonaan (Koskela 2009: 43). Vaikka Byrån ajatuksena on yhdistää toisilleen tuntemattomia ihmisiä ja luoda näin uudenlaista synergiaa, kohtaamiset valikoituvat sen mukaan, kenen on mahdollista liikkua ja oleskella yleisissä tiloissa. Käytännössä tämä koskee joko lyhyt- ja pitkäaikaisia vuokralaisia tai satunnaisesti tiloissa vierailevia henkilöitä, jotka saavat käyttöönsä kaulassa pidettävät tunnistuskortit. Institutionaalille tilalle on ominaista kategorisointi ja järjestyksen pyrkiminen, joka näkyy juuri esimerkiksi erilaisten tunnisteiden käytössä. Vaikka tunnistuskortteja ei aktiivisesti tarkastetakaan, luo se silti ajatuksen kontrollista ja johtaa ajatukseen, että satunnaiset kohtaamiset koskevat vain jo enakkoon rajattua ihmisryhmää.

Relationaalisen tilakäsityksen mukaan tila on sosiaalisesti rakentunutta, mutta myös sosiaalinen on tilallisesti rakentunutta (Massey 2008:57). Byrån sisällä satunnaisiin kohtaamisiin rakennetut paikat eivät välttämättä houkuttele ihmisiä lukuun ottamatta keittiön seutua, jossa oleilemisenkin on ensisijaisesti toisenlaiset motiivit. Osalla Byrån sisällä toimivista firmoista on jopa omat ruokailutilansa, mutta potentiaalisiin kohtaamispaikka on kuitenkin keittiön ja sen edustalla olevien rappusten alue, jossa ihmisiä oleskelee jonkin verran. Näin ollen Byrå ei eroa muistakaan työpaikoista, joissa sosiaalinen kanssakäyminen yleensä kohdistuu kahvihuoneisiin ja keittiön seudulle.

Eräs Konepajan vuokralainen kertoi vaihtavansa toimintansa todennäköisesti toiseen tilaan vähäisen vuorovaikutuksen takia. Hänen mukaansa ihmiset istuvat Byrässä vain lasikopeissaan, eikä todellista kanssakäymistä synny. Erään toimistotilan vuokranneen henkilön mukaan taas Byrån

hyvä puoli on se, että kenen tahansa ovelle voi mennä koputtamaan ja yhdistää voimavaransa heidän kanssaan. Periaatteessa toimistojen lasiset seinät voidaan kokea ilmaiseksi avoimuudesta (Eräsaari 1995: 113). Kuitenkin lasiset seinät muodostavat suljetun tilan, johon pääsemiseksi täytyy pyytää lupaa esimerkiksi koputtamalla.

Konkreettisin esimerkki jatkuvassa muutoksessa olevasta tilasta lienee Konepajan avokonttorityyppinen alue, josta voi vuokrata itselleen paikan haluamakseen ajaksi. Paikka ei kuitenkaan ole ennalta määritelty vaan työpisteistä voi valita sillä hetkellä vapaana olevan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi lounaalle tai kahville lähtiessä pöytä tyhjenetään ja vapautetaan toisten käyttöön. Päivän aikana saattaakin joutua vaihtamaan työpistettä useasti. Konepaja jakautuu erityyppisiin alueisiin. Show Room on värikkäästi sisustettu tila, jossa on kaksi sähköpöytää ja erilaisia muita pöytiä ja tuoleja. Private-tilassa on noin 20 työtuolia, joista osa lukittavien pöytien äärellä. Ajatuksena on, että Show Room on sosiaalisten kohtaamisten kannalta vapaampaa aluetta, jossa on hyväksyttävää vaihtaa kuulumisia ja keskustella toisten tilassa olevien kanssa. Private-tila on taas enemmän työlle pyhitettyä ja yksityisempää tilaa. Näissä avoimissa tiloissa tilaa tuotetaan sosiaalisten kanssakäymisten ja jatkuvan vaihtuvuuden kautta.

Tila muotoutuu hetkellisesti myös oman läsnäolon kautta. Useamman henkilön jakamassa tilassa ihmiset pyrkivät usein muokkaamaan itselleen yksityisen tilansa esimerkiksi koristelemalla oman alueensa itselleen läheiseksi ja kodikkaaksi tuntemillaan kuvilla tai esineillä (Milhaud & Moran 2013: 174). Konttoriympäristölle ominaista on sen sijaan tilan erottaminen kotiympäristöstä (Eräsaari 1995: 149). Avokonttorissa työskentelevät eivät voi jättää itsestään mitään fyysisiä merkkejä, jolloin varsinaiset työpisteet tuntuvat melko askeettisilta ja pelkästään työntekoon pyhitetyiltä alueilta (Ks. Massey 2008: 180). Tällainen tilan merkitsemättömyys tukee tilan vapaata käyttöä ja mahdollisuutta työpisteiden vaihtumiseen.

Private-puolen lukittavista pöydistä ainoastaan yhdessä oli enää avain tallella. Muut näyttivät olevan lukittuja, eli näin ollen varattuja. Varaamalla työpöydän ainoastaan omaan käyttöönsä, tilan vuokraaja ilmaisee reviiirinsä, johon muilla ei ole asiaa. Erääseen pöydistä oli liimattu kyseisen pöydän varanneen henkilön käyntikortteja merkitsemään paikan varaamista. Osa avoimesta tilasta on siis muuttunut yksityiseksi (ks. Eräsaari 1995: 159). Lukittujen työpöytien kautta vuokralaiset muok-

kaavat avokonttorin tilaa määrittelemällä siellä sekä oman paikkansa, että sen, missä muiden on mahdollista toimia. Lukitut pöydät ovat myös oiva esimerkki siitä, miten ihmiset luovat omat käytäntönsä institutionaalisessa tilassa, ja miten valmiiksi annettu ajatus tilan käytöstä saattaa olla täysin erilainen, kuin millaiseksi se tilan käyttäjien myötä muotoutuu.

Avoimissa tiloissa työskentely luo omat haasteensa, sillä muualta Byråsta kaikuivat äänet kuuluvat yhtäläillä molempiin tiloihin. Suuret avo- ja maisemakonttorit vaihtuivat monessa paikassa 1960- ja 1970-luvuilla niin sanottuihin sellikonttoreihin muun muassa meluhaittojen takia (Eräsaari 1995: 146). Nykysuuntaus on taas päinvastainen ja monessa virastossa on siirrytty avokonttoreihin. Nykyään tosin työpisteiden välissä on usein hie-man yksityisyyttä antavat sermit. Byrån tapauksessa muualta kuuluvat äänet saattavat häiritä täydelliseen hiljaisuuteen tottunutta, mutta usein äänet jäävät huomaamattomaksi taustahälyksi. Kuitenkin avokonttorissa työskennellessä tulee säädeltä myö omää käytöstään niin, ettei häiritä muiden työskentelyä. Tarkkailun alla oleva ihminen alkaa säädellä käytöstään automaattisesti (ks. esim. Foucault 2005: 277). Avoimessa tilassa käytöksen kontrolli korostuu, varsinkin siinä osassa avokonttoria joka on tarkoitettu pyhitettäväksi pelkästään työnteolle.

Päätelmät

Logomo on esimerkki keskuksesta, joka kietoo sisäänsä useita erilaisia tiloja. Artikkelissa tarkastellut taiteilijoiden työtilat ja luovien alojen toimistotilat ovat sekä toisistaan eroavia että yhteneväisiä. Molemmissa tiloissa korostuu tilan pyhittäminen tiettyä tarkoitusta, tässä tapauksessa työn tekoa, varten. Institutionaalinen tila ilmenee erilaisen määräysten, säädösten ja ehtojen läsnäolona. Byrån tila on jo ulko-ovelta asti hyvin säädeltä ja ohjeistettu. Tämä liittyy ihmisten vaihtuvuuteen, joka Byrån puolella on mahdollista avointen ulkoovien myötä. Taiteilijoiden työtiloihin ovi on suljettu, joten Logomon säädökset ja käytänteet koskevat lähinnä siellä työskenteleviä.

Taiteilijatiloiissa työskentelevät kokevat olevansa irrallaan muun Logomon toiminnasta. Eräs syy tähän voi olla taiteilijoiden erilainen työskentelyrytmi. Vaikka taiteilijat olisivatkin paikalla muun Logomon kanssa samaan aikaan, he haluavat yleensä tehdä työnsä suljetussa tilassa yksityisesti. Lisäksi useat taiteilijat eivät noudata tavallisia toimistotyöaikoja vaan tekevät töitään silloin, kun heille itsel-

leen parhaiten sopii.

Institutionaaliseen tilaan liittyvä kategorisointi liittyy oikeuksiin ja velvollisuuksiin ja ne ylläpitävät institutionaalista järjestystä (Jokinen 2012: 229). Kategorisoinnilla säädellään esimerkiksi tiettyjen tilojen käyttöä kulunvalvonnan avulla. Tilan ja ajan käytöllään taiteilijat haastavat institutionaalisen tilan säädökset ja rakenteet ja saattavat siksi joutua eristetyksi muista. On tosin huomioitava, että eristäytyminen liittyy myös usein taiteilijoiden tapaan työskennellä. Mahdollisuus vaikuttaa Logomon tilan tuottamiseen tuntuisi olevan helppo oman taiteen esille tuomisen avulla. Tois-taiseksi taiteilijoilla ei tähän kuitenkaan ole ollut mahdollisuutta, vaikka kiinnostusta näyttelyiden järjestämiseen löytyisikin. Tähän vaikuttaa selvästi Logomon omistajaosapuolten käytänteet järjestää tai olla järjestämättä mahdollisuuksia taiteilijoiden töiden esille tuomiseen. Tilan tuottaminen taiteilijoiden osalta toteutuukin lähinnä taiteilijatiloihin johtavan oven takana. Voidaan sanoa, että Logomossa on useita erilaisia institutionaalisia tiloja, joita tuotetaan relationaalisesti yhdessä omistajaosapuolen kanssa.

Siinä missä taiteilijat tekevät töitä omassa suljetussa tilassaan, Byrån toimistotiloja suunnitella on korostettu avoimuutta ja satunnaisten kohtaamisen mahdollisuutta. Byrån tila on enemmän valmiiksi annettu ohjeistuksineen ja ajatuksineen siitä, miten tiloja tulisi käyttää. Institutionaalisessa tilassa erilaisten säädösten tarkoitus on ohjata ihmisten käytäntöjä tiettyyn suuntaan. Vaikka pääsääntöisesti annettuja sääntöjä noudatetaan, jotkin yksilöt ja heidän käytäntönsä tuottavat tilaa niiden rajoja venyttäen. Esimerkiksi avoimen toimistotilan Konepajan lukitut työpöydät kertovat ihmisten vahvasta tarpeesta identifoida jokin tietty paikka omaksi revirikseen, vaikka käytäntö poikkeaisikin annetuista suosituksista.

Konepajan alue on kuitenkin hyvä esimerkki siitä, miten ihmiset tuottavat sosiaalista tilaa vuorovaikutuksen kautta. Tilassa tapahtuvat toiminnot muuttuvat sitä mukaa kun ihmiset tilassa vaihtuvat. Konepajan sisälle on profiloitu tiloja, jotka määritellään eriaisteista vuorovaikutusta sisältäviksi. Tällaiset valmiiksi annetut suositukset ovat omiaan lisäämään tilan institutionaalista luonnetta. Satunnaisia kohtaamisia varten rakennetut paikat ovat usein käyttämättä, lukuun ottamatta keittiön aluetta. Voikin siis todeta, että vaikka fyysiset puitteet luotaisiin tietynlaiseksi tai tiettyä toimintaa tukeväksi, tila muotoutuu siellä olevien ihmisten toiminnan ja kanssakäymisen vaikutuksesta.

Lähteet

- Andersson, Harri (2012). *Arvio 2011. Turku 2011 Arviointiohjelma. Loppuraportti*. Newprint Oy, Raisio.
- Andrews, Gavin J. & Shaw, David (2008). Clinical geography: nursing practice and the (re)making of institutional space. *Journal of Nursing Management* 16, 463–473.
- Auvinen, Suvi (2011). Turku palaa – parku tulee. Teoksessa Sutinen, Ville-Juhani (toim.) *Mitä Turku 2011 tarkoittaa?* Savukeidas kustannus, Turku, 34–48.
- Douglas, Mary (1987). *How Institutions Think*. Routledge & Kegan Paul Ltd, London.
- Eneberg, Markus (2012). *Lutako – savuisesta tehdasalueesta Jyväskylän helmeksi. Vaihtoehtoisia kaupunkisuunnittelua. Pro gradu -tutkielma*, Jyväskylän yliopisto.
- Enroos, Rosi (2014). Lastensuojelua vankilassa. Instituutioiden tilat ja rajat vankilan perheosastolla. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:2, 140–151.
- Eräsaari, Leena (1995). *Kobtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Florida, Richard (2005). *Cities and the Creative Class*. Routledge, New York.
- Foucault, Michel (2005). *Tarkekailla ja rangaista*. Alkuteos Surveiller et punir (1975). Käännös Eevi Nivanka. Otava, Helsinki.
- Goffman, Erving (1961/2009). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Aldine Transactions, London.
- Gullstén-Inkinen (2014). *Logomo-Byrå 2013*. 23.3.2016, <http://www.gullsten-inkinen.com/fi/projektit/logomo-byra>
- Houessou, Jaana (2010). *Teoksen synty. Kuvataiteellista prosessia sanallistamassa*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 108. Bookwell Oy, Jyväskylä.
- Jokinen, Arja (2012). Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*. Vastapaino, Tampere, 227–264.
- Jones, Martin (2009). Phase space: geography, relational thinking, and beyond. *Progress in Human Geography* 33, 487–506
- Juhila, Kirsi, Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012). Kategoriat-analyysin juuret. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*. Vastapaino, Tampere, 17–43.
- Kankkunen, Satu (2011). *Tilattomat taiteilijat, päättämättömät päättäjät – Keskustelua Turun Sanomissa taiteilijoiden työbuoneista ennen Euroopan kulttuuripääkaupunkivuotta 2011*. Pro Gradu -tutkielma, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, taidekasvatus, kulttuuripolitiikan maisteriohjelma, Jyväskylän yliopisto.
- Kokkonen, Taina (2012). Kuvataiteilijoiden työtilat Turussa. *Taiteilija-lehden verkkojulkaisu*. 23.3.2016, <http://www.taiteilijalehti.fi/kuvataiteilijoiden-tyotilat-turussa>
- Koskela, Hille (2003). 'Cam era' – the contemporary urban Panopticon. *Surveillance & Society* 13, 292–313.
- Koskela, Hille (2009). *Pelkokierte. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kymäläinen, Päivi (2005). *Geographies in Writing. Re-imagining Place*. Nordia Geographical Publications, Multiprint Oy, Oulu.
- Kymäläinen, Päivi (2009). Kaupunkitaidet ja julkisen tilan hetkittäiset käytöt. Teoksessa Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (toim.) *Julkisen tilan poeetiikkaa ja politiikkaa. Tieteidenvälisiä otteita vallasta kaupunki-, media- ja virtuaalitaloissa*. Tampere University Press, Tampere, 91–113.
- Lappi, Tiina-Riitta (2007). *Newvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta Jyväskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylän yliopisto.
- Lefebvre, Henri (1991). *Production of space*. Alkuteos Production de l'espace. Käännös Donald Nicholson-Smith. Blackwell Publishing, USA.
- Lehtinen, Seppo, Frencell-Ramberg, Christel von, Manni, Olli A., Rinne, Pirjo & Sarlund, Katri (2010). *Luovan talouden kulttuurikeskuksen perustamista selvittävän työryhmän raportti*. (painamaton)
- Logomo (2010). *Luovien alojen keskus Logomo. Liiketoimintasuunnitelma, toiminnallinen kuvaus*. (painamaton)
- Logomo (2014a). 16.10.2014, <http://www.logomo.fi/index.php/fi/byra/byra-info/>.
- Logomo (2014b). 16.10.2014, <http://www.logomo.fi/index.php/fi/kavijalle/tilat/taiteilijatilat/>.
- Massey, Doreen (2004). Geographies of Responsibility. *Geografiska Annaler* 86 B:1, 5–18.
- Massey, Doreen (2005). *For Space*. Sage publications, London.
- Massey, Doreen (2008). *Samanaikainen tila*. Lehtonen, Mikko, Rantanen, Pekka & Valkonen, Jarno (toim.) Käännös Janne Rovio. Vastapaino, Tampere.
- Milhaud, Olivier & Moran, Dominique (2013). Penal Space and Privacy in French and Russian Prisons. Teoksessa Moran, Dominique, Gill, Nick & Conlon, Deirdre (toim.) *Carceral spaces. Mobility and Agency in Imprisonment and Migrant Detention*. Ashgate Publishing Limited, England, 167–182.
- Moran, Dominique (2013). Carceral geography and the spatialities of prison visiting: visitation, ercidivism, and hyperincarceration. *Environment and planning D: Society and Space* 31, 174–190.
- Oinaala, Anu (2011). *Villakankaasta kulttuuriksi: Verkatehtaan kulttuurikeskus Hämeenlinnan kaupungin kehitysprojektina*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. 23.3.2016, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juyu-201210052610>
- Paalimäki, Tuula (2013). Turun taiteilijailoista. *Taiteilija-lehden verkkojulkaisu*. 23.3.2016, <http://www.taiteilijalehti.fi/turun-taiteilijailoista>
- Paasi, Anssi (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164:1, 106–146.
- Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (2009). Julkinen tila tänään – kuhinaa lomittuvilla rajapinnoilla. Teoksessa Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (toim.) *Julkisen tilan poeetiikkaa ja politiikkaa. Tieteidenvälisiä otteita vallasta kaupunki-, media- ja virtuaalitaloissa*. Tampere University Press, Tampere, 7–40.
- Simmel, Georg (1994). Bridge and Door. Käännös Mark Ritter. *Theory Culture Society* 11:5, 5–10.
- Sirkkilä, Hannu (2012). Rumaa ja roisoista? Vanhoista teollisuuskiinteistöistä luovan alan tiloiksi. Teoksessa Parkkola, Timo (toim.) *Tilaa verkostoille! Luovan talouden verkostojen määritelmää, toimijoita ja solmukohtia*. Humanistinen ammatikorkeakoulu, 21–37.
- Soja, Edward W. (2010). *Seeking Spatial justice*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Suutari, Timo (2007). *Kulttuuriryittäjyyden kehittäminen ja luovien alojen klusteroituminen kulttuurikeskus Vanhassa Pankussa*. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Turku 2011 a. (ei vuotta) *Turku palaa – Turun kaupungin haikemus Euroopan kulttuuripääkaupungiksi 2011*. Salpausselän kirjapaino Oy.
- Turku 2011 b. (ei vuotta) *Eurooppalainen kulttuurikaupunki Turku palaa edelleen*. Turku 2011 -kulttuuripääkaupunkivuoden jatkoryhmän loppuraportti. (painamaton)
- Turun kaupunginvaltuuston kokousasiakirja kv § 168* (2010).
- Turun kaupunki (2013). *Kuvataiteilijoille tiloja Logomoon*. Verkkojulkaisu 23.2.2013 <http://www.turku.fi/public/?contentid=420849&nodeid=4354>

Lait

- Järjestyslaki 27.6.2003/612 <http://www.finlex.fi/fi/laki/>

ajantasa/2003/20030612)

- Tupakkalaki 13.8.1976/693 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1976/19760693?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=tupakka>

Haastattelut

- Logomon työntekijä 1, Turku 4.1.2012 (Haastattelijat Lindeqvist, Matleena & Mustonen, Taina)
- Logomon työntekijä 2, Turku 29.1.2012 (Haastattelijat Lindeqvist, Matleena & Mustonen, Taina)
- Poliitikko 1, Turku 13.1.2014
- Poliitikko 2, Turku 12.2.2014
- Taiteilija 1, Turku 23.10.2014
- Taiteilija 2, Turku 23.9.2014
- Taiteilija 3, Turku 17.10.2014
- Toiminnanjohtaja, 21.1.2014
- Viestintäsuunnittelija, Turku 10.12.2013
- Yliopiston työntekijä 1, Turku 23.1.2014